

ЗМІСТОФОРМИ МЕЧЕТІ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ

© Жовква О. І., 2015

Приділено увагу питанню дослідження формотворення в сучасній мусульманській культовій архітектурі в контексті усталених традицій, а також із врахуванням новітніх тенденцій, пошуків інтернаціональної архітектури сакральних споруд. Розглянуто питання мистецького оздоблення інтер'єрів мусульманських культових споруд (мечетей).

Ключові слова: мечеть, медресе, міхраб, кібла.

Постановка проблеми

Сьогодні доволі актуальним є питання дослідження архітектурних форми і семантичних мотивів, покладених в основу розробки архітектури мечеті, адже за будь-якою формою майже завжди стоїть формозмістове навантаження, яке ґрунтовано на теологічних і магічно-містичних уявленнях про Храм. Тому значну увагу хотілося б приділити питанню формотворення в мусульманській культовій архітектурі в контексті усталених традицій, а також із врахуванням новітніх тенденцій (пошуків інтернаціональної архітектури храмів).

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Над пошуками сучасних образів культових споруд працювало чимало архітекторів-практиків, серед яких З. Хадід, П. Портогезе, Р. Меєр, Р. Бадран тощо. Науковий інтерес становлять теоретичні роботи таких архітекторів (науковців та дослідників), як Ш. Шукуров, Г. Длужневська, Н. Халітов. Зокрема, надзвичайно актуальні питання у своїй книзі “Архітектура сучасної мечеті” порушує Ш. Шукуров. Він розглядає проблему становлення сучасної мечеті, а також досліджує питання взаємодії традиції і інновації, минулого, теперішнього і майбутнього в архітектурному образі сучасної мечеті.

Мета статті

Метою дослідження є проаналізувати формотворення в сучасній мусульманській культовій архітектурі в контексті усталених традицій із врахуванням новітніх тенденцій, а також проаналізувати художнє опорядження внутрішнього простору культових споруд.

Виклад основного матеріалу

За усталеними мусульманськими традиціями архітектурну композицію дворової мечеті (арабський тип) запровадив сам пророк Мухамед. Тому мечеть не просто асоціативна, вона, звичайно ж, метафізична. Загалом, сьогодні розрізняють такі типи мечетей, як дворовий, багатоколонний, центрально-купольний, багатозальний (багатокупольний), однозальний типи [4, с. 75]. Перші мечеті, побудовані у великих завойованих містах, мали покрівлю, що спиралась на колони та нішу міхраб, яка вказувала напрямком на Мекку. Будівництво перших мечетей спиралось

на візантійські архітектурні традиції, неперевершеним прикладом яких, безумовно, був собор Айя-Софія. Цей храм створив шаблон для турецьких мечетей. Айя-Софія, яка стала зразком для Блакитної мечеті, змінила хід розвитку ісламської архітектури і стала зразком для турецьких мечетей.

Деякі мечеті мали характерний для візантійських церков хрестоподібний план (наприклад, мечеть султана Хасана у Каїрі), але згодом ці будівлі обростали такими допоміжними приміщеннями, як школи, бібліотеки тощо, через що план культових споруд втрачав свій первинний (хрестоподібний) абрис.

Купол Айя-Софії у свій час стає дійсно організаційною силою не лише для візантійців, але і для турок-османів. Без візантійських куполів, звичайно, не існувало б куполів османських. Витоки Центрально-купольної системи османів беруть початок від купола Айя-Софії. Архітектори Сирії, Єгипту і Турції використовували як покрівлю над молитовним залом – куполи (однак трапляються мечеті і з плоским покриттям (наприклад, Ханська мечеть у Бахчисараї)). Отже, купол, один із формотворчих елементів мечеті, здатний перейти цивілізаційні кордони. Це одночасно наддинамічна і надстійка одиниця матеріального і духовного будівництва храмової культури. Він і досі впевнено продовжує виконувати об'єднавчу містобудівну функцію. Також слід зазначити, що купол – це символ ісламу. Він – частина мечеті, а в деяких випадках і є самою мечеттю. Прикладом може бути Суданська мечеть у Ніла (рис. 1) – її купол є організаційним елементом для всього оточення [8, с. 188]. Схожі куполи-мечеті можна побачити в усьому світі, наприклад, університетська мечеть у Багдаді (рис. 2) [1].

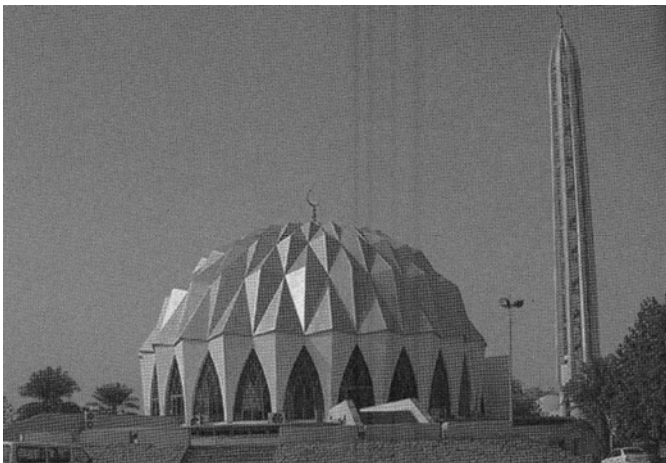

Рис. 1. Суданська мечеть у Ніла

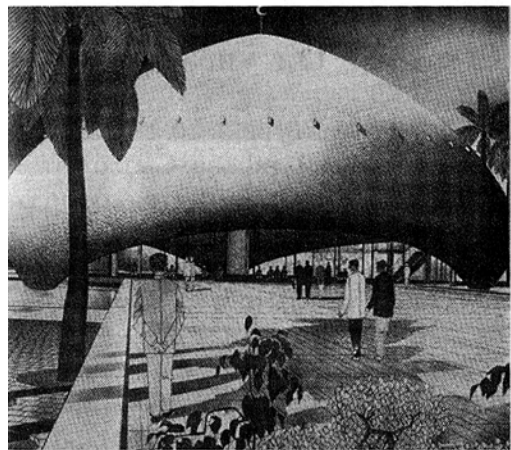

Рис. 2. Університетська мечеть у Багдаді

Загалом будівництво мечетей ґрунтується на регіональних традиціях, однак поступово складається новий стиль. Традиційно виділяють п'ять архітектурних шкіл: сирійсько-єгипетську, персидську, індійську, магрибську та османську (дрібніші школи: іракська, середньоазійська вважаються похідними від згаданих шкіл).

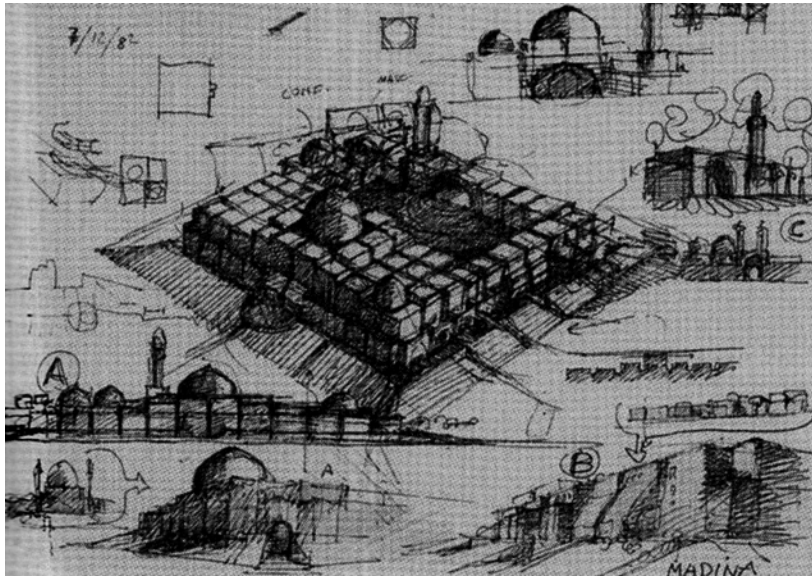
Куб, ще один формотворчий елемент мечеті, – це завжди серцевина храму, це форма минулого та майбутнього. Куб – ідеальне місце для молитви, основним аспектом якого є відкритість небу і, відповідно, світу. Кааба (куб) накладає відбиток своєї форми на чимало сучасних мечетей.

Слід зазначити, що традиційна мусульманська мечеть також являє собою кубічну будівлю з квадратним гіпостильним залом із куполом, внутрішнім двориком, мінаретом. Квадрат та коло, безумовно, є найпоширенішими геометричними формами у мусульманському храмовому будівництві.

Сучасні мечеті різних країн світу також базуються на архітектурному об'ємі куб. Зокрема, конкурсний проект Расіма Бадрана (рис. 3) являє собою мечеть, яка складається з кубів однакової величини, і куб виконує роль певного архітектурного модуля [8, с. 65].

Молитовний зал мечеті, зазвичай, квадратний або прямокутний у плані. Головною в залі є стіна із нішею міхрабом, що обрамляє Кіблу, зорієнтовану на Мекку. Ніша міхраба в мусульманській архітектурі являє собою арку, оздоблену кольоровою керамікою та каменем. З правого боку від міхрабу розташовують кафедру – мінбар, з якої читають проповіді під час зібрань.

При переході від кубічної або прямокутної форми споруди до основи купола – кола, у мусульманській архітектурі застосовували сталактити – аналог візантійських “вітрил”. У Єгипті дуже розповсюдженим типом мечеті є мечеть із куполом на тропях.

*Рис. 3. Конкурсний проект
будівництва мечеті*

Безумовний інтерес в архітектурі мусульманських культових споруд становить внутрішнє опорядження, оскільки, за висловом Ф. Л. Райта: “Простір, що знаходиться в середині будівлі, є безумовно цінністю даної будівлі”. Що стосується оздоблення інтер’єрів мусульманських культових споруд, то слід зазначити, що мусульманська релігія забороняє зображати людей, на відміну від християнської (православної та католицької конфесій). Тож стіни мечетей покривають каліграфія (цитати з Корану) і орнаменти. Орнамент завжди відіграв важливу роль у мусульманському мистецтві та архітектурі. Спочатку в арабському орнаменті переважали рослинні елементи, а згодом значного розповсюдження набули лінійно-геометричні орнаменти із геометричних фігур-багатокутників, зірок тощо. Так з’явився новий тип орнаментальної композиції – арабеска. Наступним видом орнаменту, що застосовувався у мечетях, можна вважати епіграфічний орнамент.

Стіна, де розташована ніша міхраб, зазвичай, пишно оздоблена ліпниною, різьбою по стуку (різновид алібаstrу), мозаїкою. Упродовж століть мусульманське культове зодчество напрацювало особливу і неповторну кольорову гаму інтер’єрного та екстер’єрного опорядження (поєднання біло-блакитного, зеленого, синьо-зеленого, вохри та червоних відтінків). Архітектура та декоративний орнамент мусульман характером візерунків також дуже часто наслідують національний одяг. Однак, слід зазначити, що у більшості проектів сучасних мечетей спостерігається надмірна пристрасть до орнаменту.

Взірцем (класичним прикладом) мистецького опорядження інтер’єрів мечеті може бути Блакитна мечеть, або мечеть Султана Ахмеда у Стамбулі. Зал мечеті освітлений з 260 інкрустованих перламутровими мозаїками вікон. Усередині стіни мечеті викладені 20000 блакитними ізразцевими плитками ручної роботи, завдяки чому мечеть називають блакитною. Окрім того, для опорядження поверхні використано білі, жовті, кремові і золоті ізразці. Ізразці, що вкривають стіни від підлоги до верхнього ряду вікон, розписані рослинним орнаментом, об’єднаним за різними мотивами, серед яких домінують: зображення стилізованих квітів (тюльпанів, лілей, гвоздик, троянд), екзотичних рослин і дерев (кипариси). Композиція виконана у блакитних, зелених і коричневих тонах.

Чудові ізразці з рослинним і геометричним мотивом прикрашають також стіни, більшу частину колон і фасад мечеті Рустам-паші у Стамбулі. Геометричні візерунки складені зі стебел тюльпанів та інших квітів.

Верхня частина стін і склепіння (купол і напівкупол) розписані яскравим орнаментом, у якому домінує блакитний колір, поверхня купола оздоблена висловлюваннями із Карану. Окрім майстерно виконаних каліграфічних написів, інтер'єр мечеті декорований бронзовими арабесками.

В оздобленні інтер'єрів мечетей також активно використовують вітражі. Прикладом може бути мечеть Сулеймана в Стамбулі, східна стіна якої прикрашена вітражами [5, с. 59–65, 68].

Пластика об'єму мечеті зазвичай обмежується виділенням таких функціональних елементів будівлі, як мінарет, міхраб, вхідна група (оздоблена здебільшого високим вхідним порталом із килимовою мозаїкою). В екстер'єрі мечетей, зокрема на фасадних стінах, застосовуються характерні для "сельджукської" школи кам'яні різьблені деталі, розписи, кольорова штукатурка, ізразцеві композиції.

Домінантою об'ємно-просторової композиції мечеті, як правило, є мінарет. Він, зазвичай, являє собою круглу в основі башту, завершену ажурними балконами шурф'є. Також треба зазначити, що за аналогією із православ'ям, при мечетях, у більшості випадків, працюють школи-медресе, які можуть розташовуватись у прибудованих приміщеннях або в окремій споруді.

Що стосується сучасної архітектури мечетей, то, звичайно ж, вона не може і не повинна повністю відходити від іконографічних схем минулих літ. Сучасна архітектура мечеті і надалі перебуває під очевидним впливом згаданих вище сакральних форм. Архітектурний вигляд більшості сучасних мечетей України – зазвичай традиційний, такий, що повторює стиль турецької мечеті. Тому в останні два десятиліття проблема перетворення традиційного архітектурного образу мечеті в інтернаціональний образ жваво обговорюється в архітектурному колі. В архітекторів, фахівців із проектування культових споруд сьогодні виникає логічне питання: яким же чином зіставити традиційні форми мечеті із сучасними?

Тому хотілося б звернутися до сучасного світового досвіду проектування та будівництва мусульманських культових споруд. Як ми бачимо, кращі представники європейської та американської архітектури брали і надалі беруть досить активну участь у розробці образу сучасної культової споруди. У XX ст. в архітектурі мечетей відбулась певна метаморфоза завдяки відмові деяких архітекторів від традиційних форм, що проявилось у відсутності трьох складових традиційної мечеті: кубічного або прямокутного об'єму, барабану і купола. Форма мечеті перестає бути такою, як її розуміли у минулому.

Відомі західні архітектори, серед яких Заха Хадід, досить активно займались будівництвом культових споруд на Сході, у Китаї. Після Другої світової війни Багдад став центром, куди стікались потужні архітектурні сили Європи. За формотворенням проекти Захи Хадід подібні на пісок, що утворює бархани. Архітектура її мечетей мало подібна на усталені зразки, наприклад, проект мечеті у Кувейті, де вона практично порвала із усталеним образом [8, с.137].

Рис. 4. Проект мечеті у Кувейті

Висновки

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що сьогодні, розпочинаючи проектування мусульманських культових споруд, архітекторів, безумовно, необхідно дослідити питання змістового навантаження

хоча б основних традиційних форм сакральних споруд цієї конфесії. Не слід забувати, що традиційні форми в об'ємно-просторовій композиції також можуть бути оригінальними та доскональними за стилем, отримати нове сучасне звучання. Однак сучасна архітектура сакральних споруд не повинна бути консервативною та застиглою, подібно до води вона повинна змінюватись із плином часу.

1. Бунин А. В. *История градостроительного искусства: в 2 т.* / А. В. Бунин, Т. Ф. Саваренская. – М.: Стройиздат, 1979. – Т. 1. – 496 с. 2. Длужневская Г. *Мусульманский мир Российской империи.* – СПб.: Изд-во “Лики России”, 2010. – 304 с. 3. Жукова Т. Ф. *Медресе Средней Азии. Генезис, эволюция, современное использование: автореф. дис. канд. архит.: спец. 18.00.01 “Теория, история архитектуры и реставрация памятников архитектуры”* / Ордена Трудового Красного Знамени институт живописи, скульптуры и архитектуры им. И. Е. Репина. – СПб., 1992. – 24 с. 4. *Культові будинки та споруди різних конфесій: посібник з проектування / за ред. В. В. Куцевича.* – К.: “КиївЗНДІЕП”, 2002. – 117 с. 5. Турхан Джан. *Стамбул. Ворота на Восток.* – Стамбул: ORIENT PUBLISHING Ltd. Co, 1998. – 128 с. 6. Халитов Н. Х. *Мусульманская культовая архитектура Волго-Камья с IX до нач. XX веков: автореф. дис. док. архит.: спец. 18.00.01 “Теория, история архитектуры и реставрация памятников архитектуры”* / НИИ теории архитектуры и градостроительства (ВНИИТАГ). – М., 1992. – 52 с. 7. Хамед Халид Мухамед Забен. *Архитектура дворцов исламского мира (на примере стран Ближнего Востока): автореф. дис. канд. архит.: спец. 18.00.01 “Теория, история архитектуры и реставрация историко-архитектурного наследия”* / Киргизский гос. университет строительства, транспорта и архитектуры. – Бишкек, 2000. – 22 с. 8. Шукуров Ш. М. *Архитектура современной мечети. Истоки* / Ш. М. Шукуров. – М.: Прогресс-Традиция, 2014. – 232 с.

O. Zhovkva

Department of Urban Planning and Architecture
of the Kyiv City State Administration

SUBSTANCES AND FORMS OF THE MOSQUE AND PATTERNS OF FORMATION AT PRESENT STAGE OF SACRAL ARCHITECTURE DEVELOPMENT

© Zhovkva O., 2015

The paper pays attention to research of shaping in the modern Moslem religious architecture in the context of established traditions, and taking into account the latest trends, and finding international architecture of sacral buildings. The issue of artistic design of interiors of the Moslem religious buildings (mosques) is considered.

Nowadays the issue of research of the architectural forms and semantic motifs underlying the architectural design of the mosque is still topical, since there is almost always the substance-and-form effect in any form, which is based on theological and magical-mystical ideas about the Temple. Therefore, considerable attention should be paid to the issue of shaping in the Moslem religious architecture in the context of established traditions, and taking into account the latest trends (search for international architecture of the temples).

The aim of implemented research is analysis of the shaping in the modern Moslem religious architecture in the context of established traditions, taking into account the latest trends, and analysis of artistic design of the interior space of religious buildings.

Some mosques had cruciform plan typical for Byzantine churches (such as the Sultan Hassan Mosque in Cairo). In its time, Hagia Sophia Dome became really organizing force not only for the Byzantines, but also for Ottoman Turks. Central dome systems of the Ottomans originate from Hagia

Sophia Dome. Dome is one of the shaping elements of mosque, able to go beyond the civilizational boundaries, which still continues to perform steadily organizing urban function. It should also be noted that the dome is a symbol of Islam. It is the part of the mosque, and in some cases is all mosque (Sudanese mosque near Nile, university mosque in Baghdad).

Cube, the next shape-generating element of the mosque is always the core of the Temple; this is the form of the past and the future. Caaba (cube) makes impact by its form upon many modern mosques. It should be noted that the traditional Moslem mosque is also a cubic building with a square hypostyle hall with a dome, inner court and minaret. Surely, the square and circle are the most widespread geometric shapes in the Moslem temple construction.

Modern mosques around the world are based on cube architectural volume (competition project by Rasim Badran). As for the prayer hall of the mosque, it is usually square or rectangular. Wall with mihrab niche is the main in the hall, which surrounds the Qibla oriented towards the Mecca. Mihrab niche in Moslem architecture is the arch decorated with colored ceramics and stone. Pulpit – minbar is located to the right of mihrab, wherefrom the preacher homilizes during the meetings.

Interior design is of great interest in the architecture of Moslem religious buildings. Article places high emphasis on this issue. Blue Mosque or Sultan Ahmed Mosque in Istanbul can be also the pattern (the classic example) of artistic design of the mosque interior.

As for the modern architecture of mosques, then of course it can not and should not completely deviate from iconographic schemes of past ages. Modern architecture of the mosque continues to feel the impact of the abovementioned sacral forms. Usually the architectural appearance of most modern mosques of Ukraine is traditional, such that follows the style of Turkish mosque. Therefore, in the last two decades the problem of converting traditional architectural image of the mosque into the international image is lively discussed in architectural circles.

Therefore, the article discusses the modern world experience in design and construction of Moslem religious buildings and identifies certain unique features of contemporary Islamic religious architecture.

Key words: mosque, madrasah, mihrab, qibla.

УДК 7.01 + 72.01

Х. П. Крамарчук

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну та основ архітектури

ФЕНОМЕН ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ АРХІТЕКТУРИ

© Крамарчук Х. П., 2015

Розкрито питання становлення категорії поетичного образу в архітектурно-предметному середовищі.

Ключові слова: поетичне мислення, поетичний образ, художній образ, духовно-матеріальна природа, символ, Істина, буття.

Постановка проблеми

Зростання пізнавальних можливостей людини, етнопсихічний феномен поетичного мислення, який розуміють як сходження мислячої самосвідомості особистості до “священного” і “божественного” [1] смислу в речах, сходження всім єством, думкою до Істини, яка постає як спосіб буття людини, спонукали переглянути категорії образу в архітектурі.

Розвиток поетичної та синкретичної форм мислення, які базуються не тільки на традиційних причинно-наслідкових відношеннях між речами дійсності, а також на асоціативно-образних